

ଜଗନ୍ନାଥ ମା' ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ନମଃ

କଲ୍ୟାଣୀ ନନ୍ଦୀ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓଡ଼ିଶାର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ବାସ୍ତବରେ ସେ ଖାଲି ଓଡ଼ିଶାର ନୁହନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ସଂସ୍କୃତି, ଧର୍ମ, ପରମ୍ପରା, ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ସବୁଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ନିହିତ ଅଛି । ମାତ୍ର ସୁଭଦ୍ରା ଓ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ବିନା ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ଅସମ୍ଭବ । ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପର ଏକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତିରେ ସଂଯୋଗ । ଏ ଜଗତ ଏକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତିରୁ ସୃଷ୍ଟି । ତାହା ହେଲା ମାତୃଶକ୍ତି । ଆଉ ସୁଭଦ୍ରା ହେଉଛନ୍ତି ମାତୃ ଚେତନାର ଆଦ୍ୟ ବିମର୍ଷ । ସୁଭଦ୍ରା ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତା-ବ୍ରହ୍ମା, ସଂଯୋଗକାରିଣୀ ଶକ୍ତି ରୂପରେ ଦୁଇ ଭାଇ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପାଳନକର୍ତ୍ତା-ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶେଷଦେବ ମହେଶ୍ୱର - ବଳଦେବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜମାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସାରେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପୁରୁଷ ବ୍ରହ୍ମ ନାରାୟଣ ଯୋଗ ନିଦ୍ରା ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ଭାବିତ ଏକରୁ ଅନେକ ଇଚ୍ଛାକୁ ସାକାର ରୂପ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ବିକାରର ସୂତ୍ରପାତ ଘଟି ବ୍ରହ୍ମରେ କମ୍ପନ ଜାତ ହେଲା ଏବଂ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଗେଷ୍ଟ ଭାବେ ତାହାଙ୍କ ନାଭିରୁ ଜାତ ହେଲେ କମଳ । ପୁନଶ୍ଚ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପୁରୁଷ ବ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ । ଅନନ୍ତ ଗର୍ଭନାରାୟଣଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତ ହେବା ଭବନରୁ ବା ଇଚ୍ଛା ରୂପକ ମାୟା ନଳର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ପ୍ରଜାପତି । ବ୍ରହ୍ମ ବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଶକ୍ତିରୁ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା କମ୍ପନ । ଆଉ ସେହି କମ୍ପନଜନିତ ଶକ୍ତି ହିଁ ସୁଭଦ୍ରା । ଶରୀର ତତ୍ତ୍ୱରେ ପିଣ୍ଡ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ଆଜ୍ଞାଚକ୍ରର ଅଧୀଶ୍ୱରୀ । ପଦ୍ମନାଭ ଓ ପଦ୍ମବୃକ୍ଷକୁ ସଂଯୋଗ କଲାପରି ସୁଭଦ୍ରା ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମହାନ ସଂଯୋଜକୀ ଶକ୍ତି । ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପୁରୁଷ ବ୍ରହ୍ମ - ବ୍ରହ୍ମଚୈତନ୍ୟ, ବଳଦେବ-ଜୀବପ୍ରଧାନ ଓ ସୁଭଦ୍ରା-ମାୟା ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସେ ଜୀବସ୍ୱାର ଗତି ନିୟନ୍ତ୍ରଣକାରୀ ମାୟା । ପ୍ରଣବ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଅର୍ଦ୍ଧମାତ୍ରା ଓ ସୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱରେ ଦୁଇ ବସ୍ତୁର ସଂଯୋଗକାରିଣୀ (ଦୁଇ ବିନ୍ଦୁ ଓ ଶୂନ୍ୟର ଯୋଗ) ବିସର୍ଗ ମାତ୍ର । ପରାବୀଜ ହ୍ମ ଆତ୍ମାଶକ୍ତିର ସୁଭଦ୍ରା - 'ହ'କାର ଆକାଶ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତୀକ, ଅର୍ଦ୍ଧମାତ୍ରା ଇକାର ମାତ୍ରା, ତଥା ପ୍ରଣବ ଶକ୍ତିର

ସଂକେତ 'ର' ଅଗ୍ନି ତତ୍ତ୍ୱ । ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକୃତି ମହାନନ୍ଦ ଏହାର ବୀଜଶକ୍ତି ପ୍ରଣବଶକ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ।

‘ଶ୍ରୀ ବୀଜ ବଳଭଦ୍ର ହୋନ୍ତି । ହ୍ରୀ ବୀଜ ସୁଭଦ୍ରା ମୂରତି ॥
କୁଁ ବୀଜ ଜଗନ୍ନାଥ ଭାବ । ଏ ରୂପେ ନୈବେଦ୍ୟକୁ ଦେବ ॥’

ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ - ଦିବାକର ଦାସ

ସୁଭଦ୍ରା - ସ୍ତମ୍ଭେଶ୍ୱରୀ

ଦକ୍ଷିଣ କୋଶଳ ଓ ମହାକାନ୍ତାରର ଶବ୍ଦରମାନେ ଏକ କାଷ୍ଠ ସ୍ତମ୍ଭକୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନରେ ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଭାବରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଯାହା ସ୍ତମ୍ଭେଶ୍ୱରୀ ବୋଲି ଖ୍ୟାତ । ଉକ୍ତ ଦେବୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମ ତଥା ଗୃହର ଇଷ୍ଟଦେବୀ ହୋଇ କାଳକ୍ରମେ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ତାଙ୍କୁ ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଭାବରେ ପୂଜା କଲେ । ଏହି ସବୁ ରାଜବଂଶମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତେଜାନାଳ ଅଞ୍ଚଳର - ସୁଲ୍‌କୀବଂଶ, ବୌଦ୍ଧ ଓ ଗଂଜାମର - ଭଞ୍ଜବଂଶ ଓ ଦକ୍ଷିଣକୋଶଳର ପର୍ବତ ଦ୍ୱାରକ ରାଜାମାନଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ୧୯୪୭ ସାଲରେ କଳାହାଣ୍ଡି ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପ କେଶରୀ ଦେବଙ୍କଠାରୁ ଗବେଷକ ଡ. ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ ତାମ୍ରଫଳକ ପାଇଥିଲେ ଓ ସେହି ତାମ୍ରଫଳକର ଲିପି ଅନୁସାରେ ତାହା ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀର ଲେଖା ବୋଲି କହିଥିଲେ ତଃ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ, ତଃ ଦିନେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଓ ତଃ କାନ୍ଥୁରରଣଙ୍କ ମତରେ ଏହି ସ୍ତମ୍ଭେଶ୍ୱରୀ ହିଁ ପରିଶେଷରେ ସୁଭଦ୍ରାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ରାଷ୍ଟ୍ରଦେବୀ ରୂପେ ସମଗ୍ର ଉପାସିତ । ମାତ୍ର ଏହାକୁ ଦୃଢ଼ ଚିତ୍ତ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇନପାରେ । କାରଣ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ଘଟିନଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିବାସୀ ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ହେବା ସଂଗେସଂଗେ ମଣିଷ ମନରେ ଯେତେବେଳେ ଐଶ୍ୱରିକ ଶକ୍ତିର ପୂଜା ନିମନ୍ତେ ଆଗ୍ରହ ଉଦ୍ଭାବିତ ହେଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକୃତିକୁ ପୂଜା କଲା । କାଳକ୍ରମେ ସେହି ଐଶ୍ୱରିକ ଶକ୍ତିକୁ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପରିକଳ୍ପନା କରି ତାକୁ ପଥର କିମ୍ବା କାଷ୍ଠରେ ରୂପ ଦେଇ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାତ୍ର ଏହିସବୁ ପ୍ରମାଣ ବା ଚତୁର୍ଥ/ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପୂଜା ପାଇଥିବା ସ୍ତମ୍ଭେଶ୍ୱରୀ ମେ ସୁଭଦ୍ରା

ଏହା ଦୃଢ଼ଚିତ୍ତରେ କୁହାଯାଇନପାରେ । ପୁନଶ୍ଚ ତନ୍ତ୍ର ଯାମଳ ଅନୁସାରେ -

‘ଭାରତତୋକ୍ତେ ଦେଶେ ଭୂସ୍ବର୍ଗେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମେ
ଦାରୁରୂପୀ ଜଗନ୍ନାଥୋ ଭକ୍ତାନାମ ଭୟ ପ୍ରଦଃ ।’

ପୌରାଣିକ ତଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ତିନି ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ କୁର୍ମ ପୁରାଣରେ ତନ୍ତ୍ର ଯାମଳରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଏହା ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରଚିତ । ତେଣୁ ସ୍ବୟେଶ୍ବରୀମେ ସୁଭଦ୍ରା ବା ୪/୫ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ କୋଶଳରେ ପୂଜା ପାଇଥିବା ସ୍ବୟେଶ୍ବରୀଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣତା ତାହା ଦୃଢ଼ଚିତ୍ତରେ କୁହାଯାଇନପାରେ ।

ସୁଭଦ୍ରା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପରେ

ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ୧୩୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ରଚିତ । ସେଥିରେ ରତ୍ନସିଂହାସନସ୍ଥ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭାବେ ଚିନିଅର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାଦ୍ବାରା ପୁଣ୍ୟରାଜା ଓ ଅମରୀଶ ବୁଦ୍ଧବନ୍ଧୁ ଅମାପ ପାପ କରିଲା ପରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ପାପ କ୍ଷାଳନ ପାଇଁ ଅନାହାର ରହି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଭିକ୍ଷା କଲେ । ସେମାନେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପଦ୍ମ ଚକ୍ଷୁସମ ବିସ୍ତାରିତ ଚକ୍ଷୁ ତଥା ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ହସ୍ତର ଦର୍ଶନ କଲେ ଏବଂ ବାମକରରେ ଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ କୋଳାଗ୍ରତ କରି ମହାପ୍ରଭୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କଠାରୁ ପାନପତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବାର ଦେଖିଲେ । ମାତ୍ର ସୁଭଦ୍ରା ଯେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏକଥା ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିନାହାନ୍ତି ।

ଅନେକ ପୁରାଣକାର ଏବଂ ଗବେଷକଙ୍କ ମତରେ ଯେତେବେଳେ ବିଷ୍ଣୁ ଆର୍ବିଭୂତ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଭାବେ ଉଦ୍ଭାସିତ ତ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ବିଷ୍ଣୁ ବା କୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥ ରୂପରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରା ଭାବରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମାତ୍ର ଏହା ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରମୁଖ୍ୟ ନୁହେଁ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ପୂଜା ପାଉଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ, ସୁଭଦ୍ରା, ବଳଭଦ୍ର ଏହା ବିପ୍ଳବ ଅଟେ । କାରଣ ସୁଭଦ୍ରା ଯଦି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୁଅନ୍ତି ତେବେ ବଳଭଦ୍ର ଦେବପୁର ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ଯେହେତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଓଡ଼ିଶା ବା ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ସାମାଜିକ ଚାଲିଚଳନ ସଂସ୍କୃତି ପରମ୍ପରା ନିହିତ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଏକତ୍ର ଦେବପୁର ଓ ଭାଇବୋହୂ ପୂଜା ପାଇବା ମଧ୍ୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷେଧ ଅଟେ । ପୁନଶ୍ଚ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ବା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ବିଶ୍ବପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଥଯାତ୍ରା - ଯେଉଁ ଯାତ୍ରାରେ କି ଜଗନ୍ନାଥ, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ବଳଭଦ୍ର ନିଜର ଜନ୍ମ ସ୍ଥାନ ଗୋପପୁର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସେଠିକି ନଅ ଦିନ ପାଇଁ ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ନଅ ଦିନ ରାହାସ ବିଜେ କରନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ନୀତି ଅନୁସାରେ ଯେହେତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଥାଆନ୍ତି ତେଣୁ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ରାଗ ଅଭିମାନରେ ହେରାପଞ୍ଚମୀ

ଦିନ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘର ଯାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ରଥର ସାରଥୀ ହାତ ଭାଙ୍ଗନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଆଡ଼ପମଣ୍ଡପରେ ଚାହିଁବା ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ପ୍ରବେଶ ସମୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କବାଟ ବନ୍ଦ କରି ଦେବା ଝଗଡ଼ା କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଥାପାଳିତ ହେଉନଥାନ୍ତା । ଏହି ନୀତିକୁ ଆଧାରକରି ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗ କବି ବଳରାମ ଦାସ ‘ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବଚନିକା’ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ସୁଭଦ୍ରା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନୁହନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ସମାଜର କଥିତ ଅନୁସାରେ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ପୁରୁଷ ତାଙ୍କ ରୂପରେ ବିଷ୍ଣୁ ଓ ସମସ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଯେପରି ପରିବାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୁଷ ତାଙ୍କର ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ଘରର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରିଥାନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ‘ଲକ୍ଷଣ’ କରୋତି ଇତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ’ ଏହି ବିଚାରରେ ସୁଭଦ୍ରା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୋଇପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସୁଭଦ୍ରା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପ୍ରେୟସୀ ବା ପତ୍ନୀ ନୁହନ୍ତି ।

ସୁଭଦ୍ରା ବ୍ରହ୍ମା ଭାବରେ

ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣ ସାହିତ୍ୟରେ ‘ସୁଭଦ୍ରା ବ୍ରହ୍ମା ଭାବେ ପରିଚିନ୍ତିତା । କୁହାଯାଏ- ଯାହା ନାହିଁ ଭାରତେ ତାହା ନାହିଁ ଜଗତେ । ପ୍ରଥମତଃ ଆଦିକବି ସାରଳା ଦାସ ମହାଭାରତରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଯମନିକ କ୍ଷେତ୍ର ଭାବେ ଆଉ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ମହେଶ୍ବର - ସୁଭଦ୍ରା, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ର ରୂପେ ପୂଜିତ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଏହାର ମୂଳକାହାଣୀ ହେଲା - ମଥୁରାରେ କଂସର ଉପଦ୍ରବ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ କଂସ ନିଧନର କାରଣ ଜାଣିବାକୁ ବ୍ରହ୍ମା ଯାଆନ୍ତେ ନାରଦ ମୁନୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହିଲେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ କୃଷ୍ଣ ରୂପରେ ଗୋପପୁରରେ ଜନ୍ମ ନେଇ ସାରିଲେଣି । ଏହାର ସତ୍ୟତା ଜାଣିବା ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମା ଗୋପପୁର ଗଲେ । ସେତେବେଳେ କୃଷ୍ଣ ନିଜର ସଖାମାନଙ୍କ ସହ ବଣରେ ଗାଈ ଚରାଉଥାନ୍ତି । କୃଷ୍ଣ ନିଦ୍ରା ଯାଆନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମା ସମସ୍ତ ଗାଈଙ୍କୁ ଚୋରାଇ ନେଲେ । ଏପଟେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗୃହକୁ କେହି ନଫେରିବା ଦେଖି ଗୋପପୁରବାସୀ କଂସର ଭୟରେ ଭୟଭୀତ ହେଲେ ଏବଂ ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କୁ ଏହାର ସମସ୍ତ ଦୋଷ ଲଦିଲେ । କୃଷ୍ଣ ଏହା ଜାଣିପାରି ମାୟାରେ ଗୋପବାଳକ ଆଉ ଗାଈ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ପରିଭ୍ରମିତକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଲେ । ତିନି ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାଈବାଛୁରୀ ଆଦିକୁ କେହି ନଖୋଜିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୋପପୁର ଗଲେ । ମାତ୍ର କୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଚିରସ୍ମାର କରି ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ ଯେ, ତୁମେ ସର୍ବଦା ଅପୂଜା ରହିବ । ଏହାଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମା କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ବା କୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କଳିଯୁଗରେ ସୁଭଦ୍ରା ରୂପରେ ପୂଜା ପାଇବେ କୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥ ବଳରାମ-ବଳଭଦ୍ର ଏକତ୍ର ପୂଜା ପାଇବେ ବୋଲି କହିଲେ । ମାତ୍ର କଳିଯୁଗରେ ଯେତେବେଳେ ତ୍ରିନାଥ ମେଳା ପୂଜା କରିବେ ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ବର

ଭାବେ ପୂଜା ପାଇବେ । ‘ନୀଳ ସୁନ୍ଦର ଗୀତା’ରେ ଶୀଖର ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି -

‘ବୋଇଲେ କଳିରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ହେବି ମୁହିଁ
ଏ ମୋର ଶାପ୍ୟତ ମେଷିଯିବ ନାହିଁ
ଗୁପ୍ତେ ପୂଜାପାଇବୁ ଭାଇର ସଂଗତେ
ନ ଚିହ୍ନିବେ ବୋଲି ତୋତେ ବୋଲିବେ ସୁଭଦ୍ରା ।’

ସେହିପରି ବିଷ୍ଣୁ କେଶରୀ ପୁରାଣ ଅନୁସାରେ - ଜଗତ ସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ଆଦିମାତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସଂଗେ ରତିକ୍ରିୟା କରନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କୁ ଚିରସ୍ଥାର କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆଦିମାତା କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିର ଅବମାନନା କରିଥିବା ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ବ୍ରହ୍ମା ନାରୀ ରୂପରେ ପୂଜା ପାଇବେ ।

‘ଏ ଦୋଷରୁ ବିଧାତା ଶ୍ରିରୀ ରୂପ ହୁଅ
ବେନି ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ତୁହି ବସିଥାଅ ।
ସୁଭଦ୍ରା ନାମ ବହିଶ ନୀଳାଚଳ ବାସେ
ବିଷ୍ଣୁ ଦକ୍ଷିଣେ ଅନନ୍ତ ଦେବ ବାମ ପାଶେ ।
ମଧ୍ୟେ ବସିବୁ ଯୁବତୀ ରୂପ ତୁହି ଧରି
କର ବର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳକୁ ହୃଦେ ଗୋପ୍ୟ କରି ॥’

ସୁଭଦ୍ରା ଭଗିନୀ ଭାବରେ

ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କୁ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗର କୃଷ୍ଣ, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ବଳରାମ ଭାବରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି । କୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ ଓ ସୁଭଦ୍ରା ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂଜା ପାଇବା ବିଷୟରେ ଏକ ପୌରାଣିକ ଉପାଖ୍ୟାନ ଅଛି -

ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ଥରେ ଅଷ୍ଟପାଟବଂଶୀ ବୃନ୍ଦାବନରେ ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ନନ୍ଦରାଣୀ ରୋହିଣୀଙ୍କଠାରୁ ରାଧା ଆଉ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବା ବ୍ରଜଲୀଳା ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ପୁରୁଷଲୋକ ପ୍ରବେଶ ନକରିବା ପାଇଁ ସୁଭଦ୍ରା ଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ ଜଗିଥାନ୍ତି । ଏଣେ ରାଜସଭାରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଲା । ବ୍ୟସ୍ତତାର ସହିତ ସେମାନେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନସ୍ଥଳୀ ଦିଗକୁ ଗଲେ କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ସୁଭଦ୍ରା ମାତାଙ୍କ ବାରଣ ଆଦେଶ କହନ୍ତେ, ରାମ, କୃଷ୍ଣ ଓ ସୁଭଦ୍ରା ସେହି ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ପୂର୍ବକ ସମସ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶ୍ରବଣ କଲେ । ଯଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରେମ ବିକାରଜାତ ହୋଇ ଶରୀର ବିଗଳିତ ହେବାର ଲାଗିଲା । ତତ୍ତ୍ୱ ବିସ୍ତୋରିତ ହୋଇ ହସ୍ତପଦାଦି ସଂକୁଚିତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆସି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିବାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇଲେ । ଜଗତବାସୀଙ୍କୁ ଏତାଦୃଶ୍ୟ ରୂପ ଦର୍ଶାଇବାର ଅଭିଳାଷ

ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତଥାସ୍ତୁ କହି ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ଓ ସେହି ବରଲାଭରୁ ଭଗବାନ କଳିଯୁଗରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତୀ ଜଗନ୍ନାଥ, ସୁଭଦ୍ରା, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଦର୍ଶନ ହୋଇ ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ସୁଭଦ୍ରା ପ୍ରତିମା ନିର୍ମାଣ ବିଧି

ଦେବାଙ୍କ ଆକୃତି-ପଦ୍ମାକୃତି, ବର୍ଣ୍ଣ-ହରିଦ୍ରା, ଉଚ୍ଚତା-୫୨ ଯବ । ପ୍ରତିମାଙ୍କ ଆକୃତି ଯନ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଗଠିତ । ଯନ୍ତ୍ର-ପଦ୍ମମନ୍ତ୍ର । ପଦ୍ମମନ୍ତ୍ର-ଶ୍ରୀମୁଖ ବିଷ୍ଣୁର ୧୫ ଯବ, କେଶକଳାପ-୩ ଯବ, ଶ୍ରୀମୁଖ-୧୭ ଯବ, ମଧ୍ୟସ୍ଥଳ-୧୨ ଯବ, ପାଦପଦ୍ମ ଯୁଗଳ-୧୭ ଯବ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭୁଜ-୧୫ ଯବ, ପାର୍ଶ୍ୱଭୁଜ-୧୭ ଯବ ।

ଶରୀର ଗ୍ରହଣ - ଶିରୀ, ପ୍ରଶିରୀ ଲାଗି ପାଟ ସୂତା ବଳା ହୋଇ ତୋର । ଦସ୍ତାଭରଣା - ଚର୍ମ ନିମନ୍ତେ ବସ୍ତ୍ର, ରକ୍ତ ନିମନ୍ତେ ନେତପାଟ, ମାଂସ ନିମନ୍ତେ ସଜ୍ଜଳ ସୁମେଦିନୀ ସୁବାସିତ ତୈଳ, ଅସ୍ଥି ନିମନ୍ତେ ଦାରୁ, ମଜ୍ଜା ନିମନ୍ତେ ଚନ୍ଦନ ଓ ଶୁକ୍ର ନିମନ୍ତେ ଅଷ୍ଟକାଳୀ ଇତ୍ୟାଦି ପରିକଳ୍ପନା କରି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକରଣ - ସୁଭଦ୍ରା ହଳଦୀ ବା ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ଅଟନ୍ତି ।

ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ଧ୍ୟାନ ମନ୍ତ୍ର -

‘ଉଦ୍ୟନ୍ଦିନକର ଚାଲୁକିରୀଟାଂ ତୁଙ୍ଗକୁ ଚାନୟନା ତ୍ରୟଯୁକ୍ତାମ୍
ସ୍ନେହ ମୁଖୀଂ ବରଦାକ୍ତୁଶ ପାଶାଭାତ କରାଂ ପ୍ରଭଦେନ ଭୁବନେଶ୍ୱରୀମ୍ ।
(ବାମଦେବବ ସଂହିତା)

ଓଁ ହ୍ରୀଂ ସୁଭଦ୍ରାୟେ ସ୍ୱାହା ।

ପ୍ରଣାମ ମନ୍ତ୍ର -

‘ନାନା ଭୂଷଣ ଭୂଷିତାଂ ସୁମନ ସାମାନନ୍ଦ କଲ୍ଲୋଳିନୀଂ
ପୁଲ୍ଲୋଦୀବରନୀଳ ଲୋକନୟନାଂ ଶ୍ରୀରାମ କୃଷ୍ଣାବୁଜାଂ
ସର୍ବାଭିଷ୍ଟବିଧାନ ଦାନ ନିରତାଂ ତ୍ରେଲୋକ୍ୟ ସଂମୋହିନୀଂ
ଦେବେଶୀଂ ଭବଦୁଃଖ ଦାହ ଶମନୀଂ ଦେବୀଂ ସୁଭଦ୍ରାଭଜେ ॥’

ଶ୍ରୀ ସୁଭଦ୍ରାୟେ ନମଃ ।

ଦର୍ପଦଳନ ରଥ -

ଦେବୀ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ରଥର ନାମ ଦର୍ପଦଳନ, ଦେବଦଳନ ବା ପଦ୍ମଧ୍ୱଜ । ଏହି ରଥ ଭୂମିରୁ ଦଣ୍ଡାୟାଏ ଉଚ୍ଚତା ୪ ଫୁଟ ୨ ଇଞ୍ଚ । ଏହି କ୍ରମରେ ମୂଳଠାରୁ ଚୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚତା ୪୩ ଫୁଟ । ଏଥିରେ ୫୯୩ ଖଣ୍ଡ କାଠ ଲାଗିଥାଏ । ଏହି ରଥର କନାର ରଙ୍ଗ ନୀଳ ଓ ଲାଲ । ଏହି କୃଷ୍ଣ ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣ ରଥରେ ଚାରି ହାତ ବ୍ୟାସ ବିଶିଷ୍ଟ ୧୨ ଚକ । ଏହି ଚକ ବର୍ଷର ୧୨ ମାସର ପ୍ରତୀକ । ରଥ ରକ୍ଷିକା-ଜୟଦୁର୍ଗା । ଧ୍ୱଜାରେ-ତ୍ରିପୁରା ସୁନ୍ଦରୀ । ରଥାଭରଣ - କୃଷ୍ଣ ଲୋହିତ ।

ରଥର ନବପାର୍ଶ୍ବ ଦେବୀ-ରାମଚଣ୍ଡୀ, ହରଚଣ୍ଡୀ, କାଳୀ, ଭଦ୍ରକାଳୀ,
ବିମଳା, ମଙ୍ଗଳା, ବାରାହୀ, ଉମା, କାତ୍ୟାୟନୀ । ରଥ ଗର୍ଭାଧିଷ୍ଠିତା-
ଶକ୍ତିଗଣ୍ଡା, ଜୟା, ବିଜୟା, ଘୋରା, ଅଘୋରା, ସୁଷ୍ମା, ଜ୍ଞାନ ଓ
ଦ୍ଵାରମାଳିକା - ଗଙ୍ଗା ଓ ଯମୁନା । ସାରଥ୍ୟ ଅର୍ଜୁନ ଓ ମାଳିକା ବନଦୁର୍ଗା ।
ଏଥିରେ ସଂଯୋଜିତ ଚତୁଃ ଅଶ୍ଵମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ-ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ । ସେମାନଙ୍କର
ନାମ-ଅଧର୍ମ, ଅଜ୍ଞାନ, ଅପରାଜିତା ଓ ଜ୍ୟୋତିନୀ । ମତାନ୍ତରେ
ରୋଚିକା, ମୋଚିକା, ଦିତା ଓ ଅପରାଜିତା । ଦଉଡ଼ିର ନାମ-ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼ ।
ରଥଚାରଣ-ଉଗ୍ରଚଣ୍ଡୀ । ରଥଗନ୍ଧର୍ବ-ହାହା । ରଥମୁଖ-ବ୍ରହ୍ମମୁଖ ।
ପତାକାର ନାମ ନାଦାୟିକା । ରକ୍ଷିପଟାରେ-ଭୃଗୁ, ସୁପ୍ରଭ, ବଜ୍ର, ଶୂଳି,
ଧୃବ, ଉଲ୍ଲୁକ ଓ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ତାମର ସେବା-ସୁମେଧା ଦେବୀ । ମା’
ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଏହି ଦର୍ପଦଳନ ରଥରେ ଦର୍ଶନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟର
ପାପମୋଚନ ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ରୋଗ ସନ୍ତାପନାଶ ହୋଇଥାଏ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର - ଡଃ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ ।

ନିର୍ମାଣ୍ୟ ଶାରଦୀୟ ସଂଜ୍ଞା - ଚାରଣ ବସନ୍ତ ପଣ୍ଡା ।

ଚନ୍ଦ୍ର ଶିରୋମଣୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ - ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଚକ୍ର - ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାରାୟଣ ଦାସ, ଷ୍ଟୁଡ଼େଣ୍ଟସ୍
ବିଷ୍ଣୁ ଖଣ୍ଡ ।

କୋଣାର୍କ ବିଶେଷାଙ୍କ - ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ।

ଏନ୍.ଏମ୍.ଏମ୍/ଏମ୍.ଆର୍.ସି
ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ହେ କୃଷ୍ଣ ! ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

ଈ. ନିରଞ୍ଜନ ରଥ

ହେ କୃଷ୍ଣ ! ଦ୍ଵାରକାଧୀଶ,
ରୂପାନ୍ତରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମେ ପ୍ରକାଶ,
ଏହି କଳିଯୁଗେ କଳି ବେଶ,
ଜଗତ ଲିଶ ।

ମାଧବ ମୂରଲିଧର
ମୂରଲି ତ କରେ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭର,
ଛାଡ଼ି ଦେଇଛ ରାଧା ପାଶର,
ପରମେଶ୍ଵର ।

ହେ ବିଷ୍ଣୁ ! ଶ୍ରୀଚକ୍ରଧର,
ରଖି ଦେଇଅଛ ତକ୍ର ତୁମ୍ଭର,
ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧରେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର,
ବିଶ୍ଵ ଲିଶ୍ଵର ।

ହୋଇ ତୁମ୍ଭେ ମହାରଥୀ,
ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ରଥେ ହେଲ ସାରଥୀ,
ଭିଞ୍ଜି ଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନ ନୀତି,
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପତି ।

ତୁମ୍ଭେ ସାରା ବିଶ୍ଵପତି,
ଦରିଦ୍ର ସୁଦାମା ହୋଇଲେ ସାଥୀ,
ଏହା ଦାନ ବାନ୍ଧବର ରୀତି,
ହେ ମହିପତି ।

ପୁରୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ରହି,
ରଥଯାତ୍ରା କର ସବୁକୁ ନେଇ,
ତବ ଭକ୍ତ ବସନ୍ତତା ପାଇଁ,
ହେ ଭାବଗ୍ରାହୀ ।

ଦାସିଆ ବାଉରୀ ଭାବ,
ସାଲବେଗଙ୍କର ଭକ୍ତି ଆବେଗ,
କଲେ ତୁମ୍ଭର କରୁଣା ଲାଭ,
ହେ ବାସୁଦେବ ।

ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ଭକ୍ତ ପ୍ରାଣ,
ତୁମ୍ଭ ଦରଶନେ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ,
କର ଭକ୍ତଙ୍କ ବାଞ୍ଛା ପୂରଣ,
ହେ ନାରାୟଣ ।

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ,
ପୁଣ୍ୟ ଘୋଷ ଯାତ୍ରା ଜଗତେ ଖ୍ୟାତ,
କର ସର୍ବ ଦୁଃଖ ଦୂରୀତ,
ବୈକୁଣ୍ଠ ନାଥ ।

ଘର ନଂ: ଏସ୍-୨/୬୧୭
ନୀଳାଦ୍ରି ବିହାର, ଶୈଳଶ୍ରୀ ବିହାର
ଭୁବନେଶ୍ୱର